

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 32+001 (477) „.../19”

Оксана Федорчук (Миколаїв)

ПОЛІТИЧНА НАУКА В УКРАЇНІ: ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

Вивчення проблем формування та інституціоналізації політології як науки в Україні є одним з актуальних напрямків наукових досліджень, що обумовлено частковим висвітленням цього питання в науковій літературі.

Слід зазначити, що проблеми формування та інституціоналізації політології як науки в Україні були висвітлені в статтях М. Шаповаленко [1] та в монографії за редакцією О. Габрієляна [2]. Але в них знайшли відображення лише певні аспекти цього процесу: так М. Шаповаленко дослідила становлення політології як науки та здійснила аналіз захищених дисертацій та вимоги ВАКУ до них, а в монографії за редакцією О. Габрієляна надрукована стаття А. Філатова [3], де він основну увагу зосередив на методологічних засадах політичної науки. Тому в даній статті автор має намір детальніше висвітлити процес формування та інституціоналізації політичної науки в Україні в кінці 80-х – середині 90-х рр. ХХ ст., вказати на труднощі початкового етапу утвердження політології як науки і навчальної дисципліни.

Інституціоналізація політичної науки була новим шаблоном у розвитку соціального і політичного знання. В Україні вона проходила в два етапи: спочатку виникла «політологія», яка була обмежена стереотипами історичного матеріалізму і наукового комунізму, а тільки потім став вибудовуватися понятійний апарат і методологія нової політичної науки.

До числа проблем, які безпосередньо пов'язані з інституціоналізацією політології деякі дослідники відносять такі:

- пошук методологічної основи політичної науки;
- диференціацію і структурування політичних знань;
- формування громадських організаційних структур професійних представників політичної науки;
- поширення мережі і підвищення якості послуг прикладних політологічних досліджень, які надаються різними аналітичними центрами [4].

Виникнення політології було обумовлене з однієї сторони, суспільною потребою в науковому пізнанні політики, її раціональної організації, ефективному управлінні державою, а з іншої – розвитком самого політичного знання, диференціації єдиної політичної думки на низку спеціалізованих дисциплін і дослідницьких напрямів.

Становлення політології як академічної науки і навчальної дисципліни почалося в кінці 80-х років ХХ ст., з 4 листопада 1988 року, коли Державний комітет СРСР з науки і техніки, керуючись рішенням ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, прийнятим у березні 1987 року офіційно затвердив уточнену і доповнену номенклатуру спеціальностей наукових працівників, в якій вперше передбачалась спеціалізація з політичних наук: 23.00.01 – Теорія і історія політичної науки; 23.00.02 – Політичні інститути і процеси; 23.00.03 – Політична культура і ідеологія; 23.00.04 – Політичні проблеми міжнародних відносин і глобального розвитку. За спеціальністю «політичні науки», але в розділі «соціологічні науки» в тій же постанові проходили ще дві спеціальності: 22.00.05 – Соціально-політичні процеси, організація й управління і 22.00.07 –

Громадська думка [5]. З 1990 року були відкриті аспірантури в Київському університеті імені Т.Г. Шевченка за спеціальностями 23.00.02 – Політичні інститути і процеси, 23.00.03 – Політична культура і ідеологія. Пізніше почали відкриватися аспірантури і докторантури в інших містах.

Але інституціоналізація української політології відбулася тільки після проголошення державної незалежності України. Вирішальним у цьому плані став 1992 рік. Політологія увійшла до переліку нормативних дисциплін вищої школи, була затверджена як дипломна спеціальність. Почався процес становлення політологічних науково-дослідницьких і навчальних структур та професійних асоціацій. В 1992 році засновується Національний інститут стратегічних досліджень – урядовий науково-дослідницький центр політичного та економічного аналізу та прогнозування. Тоді ж була утворена Українська асоціація молодих політологів і політиків. Для підготовки управлінських кадрів при Кабінеті Міністрів України створюється Інститут державного управління та самоврядування (зараз Академія державного управління при Президентіві України). В системі НАН України виникає Інститут національних відносин і політології (сьогодні це – Інститут політичних та етнонаціональних досліджень). Паралельно з державними й академічними заснуються недержавні політологічні структури (Інститут посткомуністичного суспільства).

Важливим фактором інституціоналізації політології стало створення в березні 1991 року Української асоціації політологів (УАП) на базі Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, Інституту міжнародних відносин і політології НАН України. За підтримки УАП в Україні створено низку політологічних наукових установ, у тому числі в 1993 році Українська академія політичних наук (УАПН), яка складалася з трьох відділень: історії політичної думки, методології і теорії політики, прикладної політології. Пізніше до її складу ввійшли

Українська асоціація політологів, Філософська ліга України, Соціологічна асоціація України, Асоціація політичних консультантів України (АПКУ). УАП утворила кілька вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій, видала низку підручників, навчальних посібників, словників, хрестоматій з політології [6].

У 1993 році була створена Українська академія політичних наук, а в 1995 році – Асоціація політичних психологів України. В перші роки державної незалежності Україна потребувала відновлення наукового потенціалу та налагодження механізмів підготовки наукових кадрів, але економічний спад і непродумана політика владних структур по відношенню до системи освіти привели до того, що авторитет науки продовжував залишатися дуже низьким. Активність із захисту дисертацій була низькою й активна підготовка досліджень та регулярні захисти починаються тільки з середини 90-х років ХХ ст. Паралельно продовжувався процес еміграції наукових працівників із країни і падіння соціального статусу інтелігенції.

Проблеми становлення політичної науки ставали темами конференцій і «круглих» столів з моменту офіційного дозволу на її існування. Основний зміст дискусій зводився до деідеологізації політології, визначення її змісту і створення понятійного апарату. В зв'язку з тим, що початок становлення політології співпав з етапом формування національних структур незалежної держави, в цей період домінували дослідження, присвячені національній державі, ролі національної ідеї у формуванні демократії, особливостям української культури й української традиції демократії, що в деякій мірі стимулювало адміністративну спробу замінити політологію українським «науковим націоналізмом». У вузах була відсутня типова навчальна програма з політології для навчальних закладів та державні освітні стандарти з цієї дисципліни. Замість цього «була розповсюджена з грифом Міністерства освіти України концепція наукового

націоналізму, який по суті, повинен замінити політологію» [7]. Основна ідея курсу – створити альтернативний предмет тій політології, яка експортувалась з-за кордону і ніяк не могла бути, на думку деяких вузівських працівників, адекватним інструментом аналізу політичних процесів в Україні. Він повинен був стати ядром української політології.

Цей проект мав назву «Концептуальні засади української політології» і був розроблений на кафедрі політології Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка. Він заперечував наукові досягнення світової політології і пропонував створити окрему навчальну та наукову дисципліну – «українську політологію», предметом якої мало стати вивчення закономірностей політичного життя в Україні, а провідним методологічними засадами: «українська національна упередженість» та «ідеалізація української історії як принцип визначення магістральних шляхів розвитку України в світовому співтоваристві» [8].

Проект був розісланий на початку 1993 року для обговорення на кафедрі політології і політологічні наукові інститути та викликав гостру дискусію щодо проблем української політології. Її підсумки були підбиті в 1994 році на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська політологія: проблеми становлення і перспективи розвитку», учасники якої майже одностайно піддали проект різкій критиці. Основними аргументами проти цього проекту стали такі положення: українське політичне життя демонструє лише вияв загальних закономірностей у специфічних умовах, тому не можна відривати українську політологію від світової; будь-яка дисципліна є наскільки науковою, наскільки вона оперує об'єктивним, а не упередженим знанням і жодна ідеалізація подій та процесів не сумісна з науковим знанням; Україна протягом семи століть не мала суверенної державності, внаслідок чого немає достатнього емпіричного матеріалу, щоб виводити власні політичні закономірності.

Деякі учасники конференції виступили

проти правомірності терміна «українська політологія», проте більшість з цим не погодилася, наполягаючи на тому, що поняття «українська політологія» має право вживатися для характеристики політологічних проблем, що виникають на українському ґрунті, сукупності політологічних шкіл та інституцій України, наукових здобутків вітчизняної політичної науки. На думку деяких політологів «насправді ж українська політологія як наука – це не що інше як сукупність визнаних світом досягнень українських вчених у галузі політичних досліджень» [9].

Головною заслугою конференції стало те, що наукова громадськість відхилила спроби ідеологізації політичної науки, завдяки чому становлення української політології продовжило відбуватися в контексті розвитку світової політології. Завдяки зусиллям вчених і викладачів цей курс не був введений, а термін «науковий націоналізм», як провідна категорія концепції національної держави, не утвердився ні в практичному, ні в теоретичному планах. Та сама ідея вивчення української ментальності у формуванні сучасної нації вилилась в утворення окремої спеціальності 23.00.05 – етнополітологія та етонодержавознавство, що стало особливістю української політології. Це має як свої плюси так і свої мінуси. З однієї сторони, це може сприяти тому, що сформується школа і певний напрям досліджень, з іншого боку – це може звужити аналітичний потенціал даного напрямку.

Система відтворення кадрів вищої наукової кваліфікації (кандидатів і докторів наук) в інституціоналізації наукового знання відіграє велику роль. Радянська система атестації вищих наукових кадрів була запозичена багатьма пострадянськими країнами в т.ч. й Україною. В 1994 році була створена Вища атестаційна комісія України (ВАК), яка присвоює вчені ступені і видає дипломи власного зразка. Вона підпорядковується безпосередньо уряду України. В 1998 році був виданий повний пакет документів, необхідних для захисту кандидатських і

докторських дисертацій, що регламентував процедуру захисту. Отже, можна вважати, що становлення органів вищої атестації в Україні закінчилося в 1998 році. Оскільки відповідні спеціалізації і вчені ради із захисту дисертацій були зосереджені переважно в столиці, то це привело до певної монополії Києва у підготовці кадрів, тому він залишався довгий час (і зараз також) головним науковим центром країни. На думку окремих дослідників «жорсткий контроль за дотриманням формальних вимог до оформлення дисертацій, характеру і кількості публікацій привів до появи ексклюзивного феномена – «ваківської», або «дисертаційної», науки» [10], а це породжує певний розрив між політологією «дисертаційною» і прикладною.

Отже, процесу інституціоналізації політичної науки в Україні в кінці 80-х – середині 90-х років були притаманні певні труднощі, особливо пов'язані з першими роками утвердження державної самостійності (потрібно було визначити предмет, зміст курсу політології, його понятійний апарат державною мовою, створити нові кафедри, підготувати спеціалістів вищої наукової кваліфікації, видати підручники і відповідні журнали та ін). Зараз політологія формально інституціалізована, але ще немає чітко окреслених політологічних шкіл і усталених методологічних підходів, одночасно йде процес жорсткої формалізації дисертаційних робіт і вимог до статей, які друкуються для захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шаповаленко М. Украинская политология: трудности становления / Марина Шаповаленко // Политическая наука. Политология в постсоветских государствах: Сборник научных трудов / РАН ИНИОН. [Отв. ред. и сост. Мелешкина Е.Ю., Смирнов В.В.] – М.: ИНИОН РАН, 2004. – 296 с.
2. Политическая наука в Украине: становление и перспективы: монография. – Симферополь, 2002. – 344 с.
3. Филатов А. Проблемы институционального оформления политической науки в Украине / Александр Филатов // Политическая наука в Украине: становление и перспективы: монография. – Симферополь, 2002. – С.33-39.
4. Там само. – С.33.
5. Постановление Государственного комитета СССР по науке и технике №386 «О номенклатуре специальностей научных работников» // Бюллетень Высшей аттестационной комиссии при Совете Министров СССР. – 1989. – №3. – С.18.
6. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / [За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна] – К.: Генеза, 1997. – С.357.
7. Вузи і ...політичні науки. Постанова спільного засідання виконкому Української асоціації політологів і науково-методичної комісії з політології Міністерства освіти України // Освіта. – 1994. – 15 червня. – С.12.
8. Романюк О.І. Становлення політології як самостійної науки та навчальної дисципліни в Україні: досягнення і проблеми / О.І. Романюк // Політологія в Україні: стан та перспективи розвитку. Збірник наукових доповідей і статей [За ред. Ф.М. Кирилюка] – К.: Вид-во Європейського університету, 2000. – С.166.
9. Коваленко А. Українська політологія: проблеми та крайнощі періоду становлення / Антоніна Коваленко // Сучасність. – 1994. – №10. – С.75.
10. Шаповаленко М. Вказ. пр. – С.237.

Оксана Федорчук *Політична наука в Україні: процес формування та інституціоналізації*

У статті розглядаються питання формування та інституціоналізації політичної науки в Україні в кінці 80-х – середині 90-х рр. ХХ ст. Вказується на труднощі початкового етапу утвердження політології як науки і навчальної дисципліни.

Ключові слова: Вища атестаційна комісія (ВАК) України, політична наука, становлення української науки

Оксана Федорчук *Политическая наука в Украине: процесс формирования и институционализации*

В статье рассматриваются вопросы формирования и институционализации политической науки в Украине в конце 80-х – середине 90-х гг. ХХ ст. Указывается на трудности начального этапа утверждения политологии как науки и учебной дисциплины.

Ключевые слова: Высшая аттестационная комиссия (ВАК) Украины, политическая наука, становление украинской науки

Oksana Fedorchuk *Political Science in Ukraine: the formation and institutionalization*

The article discusses the formation and institutionalization of political science in Ukraine at the end 80th – to the mid 90th XX century. Points out to the difficulties of the initial approval stage of political science as a science and discipline.

Keywords: *Higher Attestation Commission («VAK») of Ukraine, political science, formation of Ukrainian science*

Рецензенти:

Іванов М.С., д.політ.н., професор

Шевчук О.В., д.політ.н., доцент

Надійшла до редакції 02.08.2010 р.